

CARBONELL, Pere Miquel (1997): *Cròniques d'Espanya*. Edició crítica d'Agustí Alcoberro. 2 vol. Barcelona: Barcino. 312 p. (Vol. I), 282 p. (Vol. II). (Els Nostres Clàssics, B, 16-17)

L'arxiver i historiador Pere Miquel Carbonell (1434-1517) compta ja amb una abundant bibliografia; només en recordaré algunes fites: els estudis biogràfics i les edicions de M. de Bofarull, les investigacions de J. Rubió i Balaguer sobre la seva biblioteca, les d'E. J. Martínez Ferrando al voltant de l'Arxiu Reial de Barcelona, les recerques d'A. M. Badia i Margarit sobre les *Regles d'esquivar vocables* i els treballs que M. Vilallonga ha dedicat a Carbonell, el seu cosí J. Pau i altres cotanis. A partir d'ara caldrà afegir a aquesta llista l'esperada edició que ens ofereix Agustí Alcoberro del *magnum opus* de Carbonell, les *Cròniques d'Espanya*, redactades entre 1495 i 1513, però no publicades fins al 1547. Alcoberro ha sabut compendiar la tradició crítica sobre l'autor en un panorama de gran valor didàctic que no exclou una anàlisi més profunda d'alguns aspectes de l'obra.

L'edició que Alcoberro ha preparat de les *Cròniques* és fruit del seu interès per dues línies de recerca, «la historiografia» i «els estudis sobre l'humanisme català de la segona meitat del segle xv» (vol. I, p. 6), i va precedida d'una llarga introducció dividida en cinc parts. La primera és dedicada a la biografia de Carbonell, que depèn encara del recull de dades, no superat, de Bofarull, i a elaborar un catàleg provisional de la seva producció.

La segona part se centra en les *Cròniques*. El lector hi trobarà un estudi sobre l'edició de 1547, així com la justificació del títol *Cròniques d'Espanya* (no de *Catalunya*), basada en passatges del mateix Carbonell que l'editor situa en el marc de la lluita per l'apropiació dels topònims heretats de

la geografia clàssica. Més endavant, hom exposa la hipòtesi d'una redacció de l'obra en dues etapes, de 1495 a 1497 i d'aquest any fins a 1513, amb un tombant marcat externament per la mort de Pau el 1497 i internament per l'inici de la transcripció de la crònica de Pere III. Pel que fa als motius que dugueren l'arxiver a redactar l'obra, se subratlla la influència de Pau com a inductor i revisor i el revulsiu que suposà la primera edició de les *Històries e conquestes* de P. Tomic (1495). Tot seguit, Alcoberro presenta un estudi sobre les fonts de l'obra, que gira al voltant del paper de l'Arxiu Reial, dirigit per Carbonell entre 1476 i 1517, com a proveïdor d'una bona part dels textos «aprovat» o autèntics sobre els quals es basteixen les *Cròniques*. Segueix un inventari de les fonts: hi tenen una funció axial, per a la història de la dinastia catalanoaragonesa, la *Crònica de Sant Joan de la Penya* (CSJP), llegida en un exemplar procedent de l'Arxiu Reial (actualment BNM, ms. 1811), i la *Crònica* de Pere III, amb els apèndixs sobre Joan I, Martí I i Ferran I. De les fonts secundàries recordaré només Desclot, el *Flos mundi*, Tomic i el *Dietari* oficial de J. Safont; pel que fa a les no catalanes, és de destacar la *Crònica abreviada* de D. de Valera per a la història dels reis gots i la presència d'humanistes italians (el Plàtina, F. Biondo, els biògrafs del Magnànim). Però l'apartat més innovador d'aquest estudi és, sens dubte, el que es dedica a la identificació dels materials arxivístics, actualment a l'ACA, que Carbonell inserí a les *Cròniques* i que, com a objecte de la seva tasca diària a l'Arxiu Reial, constitueixen de fet les fonts «aprovad» per excel·lència. D'entre els autors citats, la utilització de Tomic mereix una anàlisi particular. Els vint-i-dos capítols inicials de les *Cròniques* que ressenyen negativament el relat del cavaller de Bagà sobre els orígens primitius i medievals del país —camp de batalla de la creació d'un imaginari nacional—, no es contradueixen amb la tolerància envers la pròpia tradició llegendària, en la mesura que aquesta dona prestigi al període més gloriós de la història de la Corona, que per Carbonell és el medieval. La formació d'historiador d'Alcoberro el fa particularment sensible al rerefons ideològic d'aquestes picabaralles erudites. En el cas de Tomic, es contraposa l'exaltació nobiliària de la seva crònica amb el realisme de Carbonell; no és estrany, doncs, que la llegenda fundacional d'Otger Cataló, justificadora del poder de la noblesa, sigui atacada frontalment per l'arxiver reial, o que la tesi neogòtica, que arrela la dinastia en la tradició de la monarquia espanyola preislàmica reivindicada pels castellans a Europa, hagi dut Carbonell a incorporar un llarg apartat sobre els reis gots. Finalment, es dediquen unes pàgines al Carbonell bigaire i realista, cronista de la seva pròpia època, que replantegen la hipòtesi sobre el silenci dels intel·lectuals catalans davant els greus esdeveniments històrics que sacsejaren el tercer quart del segle xv. El relat de l'arxiver s'atura amb la mort de Joan II (1479), i del seu fill només es recorda l'episodi de l'atemptat de Joan de Banyamars, que s'interpreta en clau de defensa davant d'una possible represàlia reial.

La tercera part de la introducció situa Carbonell en la cruïlla cultural de la fi de segle, entre els corrents medievals i la modernitat. Alcoberro destaca encertadament que el pes de la figura i l'obra de Pere III determinen la inserció de Carbonell en la tradició historiogràfica del país, i que el lloc en què es produeix la trobada és l'Arxiu Reial, alhora dipòsit documental del patrimoni i la història de la Corona i fons bibliogràfic per a les *Cròniques*. La connexió amb la pròpia tradició contrasta, però, amb les preferències historiogràfiques dels Trastàmara, que opten per patrocinar obres redactades en llatí per secretaris, sovint italians, de sòlida formació humanística, de qui Carbonell admira i adapta en català les novetats. L'arxiver i el grup de funcionaris reials de la seva generació comparteixen una clara «consciència de ruptura generacional» (vol. I, p. 154) que troba en el regnat del Magnànim la data simbòlica d'inici, tot i que la conclusió final de l'editor recupera el vell tòpic sobre la incapacitat de Carbonell per dur a terme una síntesi personal dels dos mons.

Les dues darreres parts de la introducció contenen un panorama bibliogràfic sobre Carbonell, els criteris d'edició i els canvis que s'han introduït respecte del text de 1547, el més important dels quals és l'omissió de la crònica del Cerimoniós.

L'edició que Alcoberro ha preparat de les *Cròniques d'Espanya* és una introducció molt completa a la figura i l'obra de Carbonell —partint sempre de les *Cròniques*—, on es troben reunides

dades fins ara disperses, estructurades segons una lectura unificada de les diferents línies d'investigació sobre el personatge. Fins aquí, doncs, sembla que ens movem en un tipus d'edició divulgativa de qualitat, tria que justifica, per exemple, la presència de notes a peu de pàgina destinades a identificar noms comuns de la tradició cultural d'Occident citats per Carbonell. Aquesta mena de criteris, perfectament vàlids en un altre context, han estat aplicats, però, a una edició que es defineix com a «crítica» i que, com a tal, va acompanyada del corresponent aparat de correccions, d'un estudi de fonts i de bones anàlisis crítiques de determinades qüestions de contingut. L'editor no ha reeixit sempre a harmonitzar aquest doble criteri d'edició, i això ha anat en detriment d'alguns apartats que han quedat incomplets, una mancança que es fa encara més evident si tenim en compte les característiques dels darrers volums de la col·lecció on han aparegut les *Cròniques*. Aquí em limitaré a fer unes observacions puntuals sobre algunes fonts relacionades amb l'Arxiu o els seus arxivers, com a exemple de les possibilitats que obre la hipòtesi, no sempre prou argumentada, de la provenença d'aquell fons de la major part dels textos historiogràfics que Carbonell utilitza.

Abans, però, una nota sobre el catàleg de la producció de l'arxiver. L'editor ja en reconeix la provisionalitat; es tracta, en efecte, d'una tasca que exigeix més dedicació, atès el nombre de materials a revisar; el recent *Catálogo de memoriales e inventarios* de l'ACA, de J. Riera i Sans, i el capítol sobre aquest fons del *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, dirigit per E. Duran, en curs d'elaboració, hi ajudaran. Tot amb tot, la llista del que ja es coneixia de la producció de Carbonell conté errors i omissions. Assenyalo, per exemple, els problemes a l'hora de donar la signatura correcta de textos de l'ACA: les cartes a G. Vilell són al ms. Miscel·lània 26 i no al reg. 2315 de Cancelleria, d'on foren desglossades amb d'altres obres; la *Dansa de la Mort* i la seva continuació es llegeixen completes en aquell manuscrit i només en breus fragments al memorial 49 de Cancelleria, avui mutilat; la nota *De la conservació et duració de la ciutat de Barcelona* es llegeix al reg. 1529/I (no II) d'aquesta secció; sobre la cobla *Contra los negligents scrivans*, caldria haver afegit que el reg. 31 pertany a la secció Reial Audiència, Conclusions civils, etc. Més difícil em resulta d'entendre l'absència d'alguns textos ja editats de Carbonell que tenen una relació molt directa amb les *Cròniques*. Em refereixo, d'una banda, a la genealogia llatina incompleta dels comtes de Barcelona i a la continuació fins a Ferran I de la *Genealogia regum Navarre et Aragonie et comitum Barcinone* de J. Domènec, que es poden llegir al ms. 246 de la BC, en el qual es reconeix la mà de l'arxiver J. Garcia i que fou adquirit per Carbonell i el seu fill Francesc el 1507; el manuscrit va ser estudiat en un article de M. Coll i Alentorn («Dos humanistes italians en la nostra historiografia») que Alcoberro coneix i en un treball de J. Rubió i Balaguer («L'arxiver Diego Garcia») inclòs al recull *Humanisme i Renaixement*, també citat per l'editor; els textos de Carbonell van ser transcrits per P. López Elum el 1975, respectivament al primer volum de l'*Homenaje al Dr. D. Juan Reglà* de la Universitat de València i al final de la crònica de Domènec, a la col·lecció *Textos Medievales* d'Anubar. D'altra banda, F. Udina i Martorell publicà el 1951 (*El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*) una breu genealogia llatina dels reis de França que Carbonell adaptà d'una obra de l'arxiver Ferrer de Magarola i que afegí al final del primer volum del *Liber feudorum maior*, consultat per a les *Cròniques*; és útil confrontar-la amb les notes sobre còmput d'aquesta obra.

Pel que fa a l'estudi de les fonts, l'editor en fa l'inventari a la introducció, i en notes a peu de pàgina del text detalla on comença i acaba la dependència de passatges concrets de les *Cròniques* respecte de cadascuna; aquestes notes, però, que potser caldria haver recollit en un aparat de fonts, són incompletes i enlloc no s'explica el criteri amb què han estat elaborades. En general, les grans fonts hi són indicades; no passa el mateix amb les obres de caràcter secundari, que no sempre són citades quan Carbonell les segueix. És el cas del *Flos mundi*, una crònica que proporciona molt més material del que assenyalava l'editor, que tampoc no sembla haver-se adonat d'un detall que il·lumina un aspecte de la poc coneguda història de l'únic exemplar que en conservem (BNP, ms. esp. 11; els testimonis del XVII en depenen): la presència de notes autògrafes de Carbonell; que utilitza aquest exemplar, ho confirma el fet que n'extracta tant el text com els llargs resums marginals.

Tornant al manuscrit de la *Genealogia* de Domènec, tot i que quan Carbonell l'adquirí les *Cròniques* ja estaven molt avançades, algun detall em fa pensar que el va tenir present per completar la informació procedent de la CSJP. A més de passatges escadussers, la fórmula inicial que Carbonell utilitza per subratllar la legitimitat de la successió d'un monarca respecte de l'anterior, «per recta línea devallat», recorda la de Domènec, «in recta linea descendendo», que al ms. 246 té un sentit literal, ja que el text va acompanyat del corresponent arbre genealògic, amb el tronc central de la successió, branques laterals —mullers, altres fills— i notes breus sobre els personatges. Això permet formular una hipòtesi sobre les curioses llistes genealògiques de les *Cròniques* on apareixen, en un ordre de vegades caòtic, els noms dels reis, amb les mullers i els fills: havien de ser presentades en forma d'arbre, com les de Domènec? En cap moment de les *Cròniques* s'esmenta aquesta possibilitat, però tampoc no fóra improbable, perquè ens ha arribat una altra obra en què Carbonell féu una cosa semblant: l'opuscle sobre els comtes de Barcelona que afegí al manuscrit de Domènec inclou arbres genealògics.

Com diu Alcoberro, l'Arxiu Reial proporcionà a Carbonell una de les seves fonts més importants, la CSJP. Un estudi de la història del citat ms. 1811 de la BNM dóna pistes per a la interpretació de la carta de Ferran II on s'ordena que les *Cròniques* siguin dipositades a l'Arxiu, que l'editor utilitza per demostrar que el rei no va patrocinar l'obra, cosa que allunya Carbonell dels cronistes àulics a sou. Aquí voldria insistir, però, en la finalitat immediata de la carta, que és atorgar caràcter autèntic o «aprovat» a les *Cròniques*, ja començades, de manera que estiguin a disposició a l'Arxiu per a qualsevol «cerca» relacionada amb el seu contingut. Les cerques eren una de les tasques habituals de l'arxiver i consistien a buscar i fer còpies, autenticades o no, dels documents de l'Arxiu sol·licitats pel rei, els seus oficials o d'altres súbdits; en principi, doncs, eren fruit d'una activitat administrativa. Però a l'Arxiu hi havia precedents d'utilització de textos historiogràfics en el mateix sentit que el rei disposa per a les *Cròniques*, i un d'ells és l'exemplar de la CSJP que llegia l'arxiver. Tinc documentada la presència del manuscrit a l'Arxiu durant aquests anys: hi era el 1477, quan Carbonell en féu l'inventari, però ja n'havia desaparegut quan B. Macip redactava el seu (1584-90), segons una nota de l'arxiver i historiador D. de Montfar al memorial 31 de l'ACA; després, com és sabut, passà a mans del comte de Guimerà. De l'estada en aquell fons, el manuscrit conserva notes d'arxivers (J. Garcia, Carbonell) i *signa* notariais d'altres. Les anotacions marginals i correccions de Carbonell hi són molt nombroses, cosa que s'explica tant perquè l'usà a les *Cròniques* com pel fet que sovint rebia ordres de cerca i còpia de fragments de l'obra, especialment de l'episodi de sant Narcís i les mosques, fins al punt que indicà sobre el mateix manuscrit l'inici i el final d'aquest passatge per tal de facilitar-ne futures còpies. Del caràcter «aprovat» de la CSJP en la mesura que es basava en documents oficials, n'havia donat fe ni més ni menys que el rei Pere III en una nota autògrafa d'un altre exemplar, editada i estudiada darrerament per F. Gimeno Blay (*Scriptura e Civiltà*, xxii, 1998). El caràcter autèntic de les *Cròniques d'Espanya*, com el d'aquella obra, prové de la presència de documentació de l'Arxiu que Carbonell, al capdavant un notari, hi transcrigué fidelment, de la mateixa manera que n'havia hagut de fer còpies sempre que en rebia l'ordre; el destí que Ferran II donà a les *Cròniques* és, doncs, el mateix que tingué l'exemplar de la CSJP mentre va ser a l'Arxiu i, encara, el que van tenir altres obres de Carbonell al mateix fons, de les quals només recordaré aquí el *De exequiis, sepultura et infirmitate regis Joannis secundi liber*, que també porta una carta del rei Ferran perquè l'obra, ja començada, sigui dipositada a l'Arxiu per a consultes, en aquest cas relacionades amb qüestions de cerimonial i protocol.

Per acabar, només voldria comentar l'estranyesa que em produeix la manca d'al·lusions de Carbonell a dues obres impreses a Saragossa mentre treballava en les *Cròniques*, la *Corònica de Aragón* de F. G. de Vagad (1499) i *De primis Aragonie regibus* de L. Marineo (1509). No les coneixia? Ja se sap que per als historiadors medievals els coetanis no tenen la categoria d'*auctores* i per tant hom en silencia el nom o el cita molt de passada; el cas de Valera, adduït per Alcoberro, demostra que el principi encara és vàlid en Carbonell, en línies generals. Rubió ja va indicar les semblances amb la versió de Marineo de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu, i

A. Pagès relacionava Vagad amb l'episodi dels dos astròlegs de la crònica del Cerimoniós editada per Carbonell; és important recordar, encara, que l'historiador aragonès també utilitza el *Flos mundi* i esmenta documentació de l'Arxiu barceloní. Una comparació entre les tres obres —que per a les *Cròniques* ja es pot fer sobre la sòlida edició que n'ha preparat Alcoberro— delata aspectes comuns que caldrà estudiar amb atenció.

MARIA TOLDRÀ
Universitat de Barcelona